

КАРПУШИН С. Ю.,здобувач кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.132

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ПРАВОВА ПРИРОДА СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Статтю присвячено аналізу теоретичних підходів і кримінального процесуального законодавства з врегулювання проведення слідчого експерименту, формулюванню на цій основі висновків щодо поняття, сутності та правової природи цієї слідчої (розшукової) дії. Встановлено, що слідчий експеримент є слідчою (розшуковою) дією дослідного характеру, оскільки саме відтворення, досліди й випробування, що проводяться в його межах, і становлять його сутнісну природу, слугують специфічним засобом перевірки й одержання нових доказів у кримінальному провадженні. Слідчий експеримент визначено як слідчу (розшукову) дію, що полягає у відтворенні (відновленні, поновленні, повторенні в копії) дій, обстановки, окремих обставин певної події, проведенні необхідних дослідів і випробувань із метою отримання доказів, перевірки достовірності наявних доказів у кримінальному провадженні. Досліджено співвідношення слідчого експерименту з такими слідчими (розшуковими) діями, як огляд місця події, пред'явлення для впізнання, допит.

Ключові слова: досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії, слідчий експеримент, перевірка показань на місці, відтворення обстановки й обставин події.

Статья посвящена анализу теоретических подходов и уголовного процессуального законодательства по урегулированию проведения следственного эксперимента, формулированию на этой основе выводов о понятии, сущности и правовой природе следственного эксперимента. Установлено, что следственный эксперимент по своей сути является следственным (розыскным) действием исследовательского характера, поскольку именно воспроизведение, эксперименты и испытания, которые проводятся в его пределах, служат специфическим средством проверки и получения новых доказательств в уголовном производстве. Следственный эксперимент определен как следственное (розыскное) действие, которое состоит в воспроизведении (обновлении, возобновлении, повторении в копии) действий, обстановки, отдельных обстоятельств определённого события, проведении необходимых исследований и испытаний с целью получения доказательств, проверки достоверности собранных доказательств в уголовном производстве. Исследовано соотношение следственного эксперимента с такими следственными (розыскными) действиями, как осмотр места происшествия, предъявление для опознания, допрос.

Ключевые слова: досудебное расследование, следственные (розыскные) действия, следственный эксперимент, проверка показаний на месте, воспроизведение обстановки и обстоятельств события.

The article is devoted to the analysis of theoretical approaches and the criminal procedural legislation on settlement of carrying out investigative experiment, a formulation on this basis of conclusions about concept, essence and the legal nature of investigative experiment. It is established that investigative experiment in essence is investigative (search) action of research character as reproduction, experiments and tests which are made in its limits, serve as specific means of check and obtaining new proofs in criminal proceedings. Investigative experiment is defined as investigative (search) action which consists in reproduction (updating, renewal, repetition in the copy) actions, a situation, separate circumstances of a certain event, carrying out necessary researches and tests for the purpose of obtaining proofs, check of reliability of collected proofs in criminal proceedings. The ratio of investigative experiment with such investigative (search) actions as inspection of the scene, presentation for an identification, interrogation is investigated.

Key words: *pre-judicial investigation, investigative (search) actions, investigative experiment, verification of indications on a place, reproduction of a situation and circumstances of an event.*

Вступ. Загальновідомо, що ефективність діяльності органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, значною мірою визначається рівнем виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Виконання завдань кримінального провадження відбувається в правових умовах, встановлених кримінальним процесуальним законодавством. При цьому пошук і нормативне закріплення ефективних та адекватних характеру та рівню злочинності процесуальних засобів захисту особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування, зокрема за умов охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, є одним із напрямів державної політики в боротьбі зі злочинністю.

Ефективність кримінальної процесуальної діяльності, успішність виконання завдань кримінального провадження багато в чому визначаються якістю законодавчої регламентації та практики використання передбачених законом процесуальних дій, спрямованих на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, тобто слідчих (розшукових) дій, до яких належить і слідчий експеримент.

Як вказує Т.М. Балицький, інформація, за допомогою якої можна встановити сутність кримінального правопорушення, висунути версії й визначити напрями розслідування, може бути отримана шляхом моделювання способу дій злочинця, експериментальним аналізом наслідків, що настали, у тому числі шляхом штучного відтворення відповідних умов. Саме тому слідчий експеримент стає все більш популярною слідчою (розшуковою) дією, оскільки науково-технічні досягнення дають можливість максимально відтворити обстановку проведення експерименту й середовища, у якому було вчинено кримінальне правопорушення. У багатьох випадках об'єктивна перевірка й оцінка отриманих доказів можлива лише за проведення слідчого експерименту, що дозволяє слідчому дослідним шляхом перевірити достовірність отриманих у ході розслідування відомостей, правильність гіпотез і висновків, а також відтворити подію в повному обсязі з урахуванням взаємозв'язків, різних деталей та особливостей [1, с. 3–4].

Слідчий експеримент належить до складних слідчих (розшукових) дій як за особливостями організації, так і за характером тактичних прийомів, які застосовуються, та наявними специфічними процедурними правилами [2, с. 495]. А тому від того, наскільки правильно слідчий спланує, підготує та проведене цю слідчу (розшукову) дію, багато в чому залежить її результативність (як позитивна, так і негативна), можливість використання одержаних результатів у доказуванні. Разом із тим доводиться констатувати, що слідчі не часто використовують пізнавальні можливості слідчого експерименту (згідно з даними проведеного анкету-

вання слідчий експеримент проводили 42,6% опитаних слідчих), навіть за наявності підстав для його проведення, а у випадку його проведення подекуди допускають помилки, які не дозволяють використовувати результати слідчого експерименту в суді. Згідно з даними інших дослідників така слідча (розшукова) дія проводилася лише в 4% від загальної кількості вивчених матеріалів (367), хоча в 23% випадків вона була очевидно необхідною [3, с. 43].

Стан дослідження. Незважаючи на достатньо широке дослідження питань проведення слідчих дій, хоча відповідно до КПК України 1960 р. більшість із них не тільки не втратили свої актуальності, а й навпаки, набули в сучасних умовах якісного нового змісту, а тому вимагають свого дослідження. Не можна не відмітити той факт, що більшість монографічних, дисертаційних досліджень проблем проведення слідчих (розшукових) дій виконано на основі норм кримінально-процесуального законодавства, що на цей час втратило чинність. Свої роботи цим питанням у різні роки присвятили С.А. Альперт, А.Я. Дубинський, Ю.М. Грошевий, М.М. Михеєнко, В.Т. Маляренко, В.М. Тertiшник, В.М. Хотинець, Є.Д. Лук'яничков, Л.Д. Удалова, Ю.М. Черноус і багато інших. На основі норм чинного КПК України розглянуто різні аспекти проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема в роботах М.В. Багрія, Т.М. Балицького, О.І. Котюка, С.С. Клочуряка, В.В. Луцика та інших. Водночас частина питань, зокрема ті, що стосуються проведення слідчого експерименту, залишаються такими, що потребують нового наукового дослідження.

Постановка проблеми. Метою статті є аналіз теоретичних підходів і кримінального процесуального законодавства з врегулювання проведення слідчого експерименту; формулювання на цій основі висновків щодо поняття, сутності та правової природи цієї слідчої (розшукової) дії.

Результати дослідження. Як відомо, слідчі (розшукові) дії являють собою дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України). Система слідчих (розшукових) дій встановлена в главі 21 КПК України, серед яких у ст. 240 визначена й така слідча (розшукова) дія, як слідчий експеримент. Варто зазначити, що слідчий експеримент замінив у системі слідчих (розшукових) дій відтворення обстановки й обставин події, що як слідча дія було передбачено ст. 194 КПК України 1960 р. Те, чи змінилася сутність цієї дії, чи набула вона специфіки проведення у зв'язку з прийняттям і набранням чинності КПК України 2012 р., можна з'ясувати, дослідивши поняття, сутність і правову природу слідчого експерименту.

Як вказує Т.М. Балицький, аналіз визначень слідчого експерименту, представлених у процесуальній і криміналістичній літературі, засвідчує, що всі вони характеризують слідчий експеримент насамперед як відтворення, зокрема відтворення обстановки або обставин події, тих чи інших фактів, ознак, сторін досліджуваного явища. Ще одним істотним недоліком запропонованих у літературі визначень слідчого експерименту є обмеження цілей цієї слідчої (розшукової) дії, як правило, перевіркою зібраних у справі доказів [1, с. 25, 26]. Дійсно, у сучасній процесуальній науці наводяться дещо відмінні поняття слідчого експерименту (зокрема, у роботах Т.М. Балицького, О.І. Котюка, Є.І. Макаренка, Ю.А. Чаплинської та інших), відмінності яких насамперед обумовлюються повнотою елементів цього поняття.

Так, Т.М. Балицький визначає слідчий експеримент як слідчу (розшукову) дію, зміст якої полягає в здійсненні спеціальних дослідних дій із метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, а також для перевірки висунутих гіпотез, версій та отримання нових доказів [1, с. 29]. На думку Ю.А. Чаплинської, слідчий експеримент – це окрема слідча дія, яка проводиться з метою перевірки можливості та способу вчинення (за певних умов) тих чи інших дій [3, с. 44]. Ю.А. Комісарчук та О.В. Ряшко вказують, що слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, що проводиться слідчим або прокурором відповідно до ст. 240 КПК України для перевірки версій, припущень слідчого, перевірки фактичних даних, отриманих у результаті допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, виконання інших слідчих (розшукових) дій [4, с. 248–249].

Не ставлячи за мету дослідження всіх викладених у літературі визначень поняття слідчого експерименту, зазначимо, що, на наш погляд, поняття слідчого експерименту по-

винно містити вказівку на ті елементи, які характеризують зміст цієї слідчої (розшукової) дії, вказують на мету її проведення, оскільки саме ці елементи є специфічними для кожної слідчої (розшукової) дії.

Відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Цим нормативним положенням фактично визначено і мету, і зміст слідчого експерименту. Разом із цим, формулюючи поняття слідчого експерименту, вважаємо за необхідне дещо розширити ці визначення.

Отже, на нашу думку, слідчий експеримент можна визначити як слідчу (розшукову) дію, що полягає у відтворенні (відновленні, поновленні, повторенні в копії) дій, обстановки, окремих обставин певної події, проведенні необхідних дослідів і випробувань із метою отримання доказів, перевірки достовірності наявних доказів у кримінальному провадженні.

У контексті розгляду питання щодо поняття слідчого експерименту зазначимо, що саме поняття «слідчий експеримент» не є новим для кримінального процесуального законодавства та теорії кримінального процесу. На певних етапах розвитку вітчизняного кримінального процесу відповідна слідча дія декілька разів змінювала свою назву й іменувалась і «перевіркою показань на місці», і «слідчим експериментом», і «відтворенням обстановки й обставин події».

Разом із тим неодноразова заміна найменування цієї слідчої дії не знімала проблему визначення її сутності. Виникає питання про те, то чи має варіантність назв цієї слідчої (розшукової) дії принципове значення для кримінального провадження. Вважаємо, що ні. Кожен із використовуваних варіантів буквально відображає лише частину з дій, що становлять зміст цієї комплексної слідчої (розшукової) дії: перевірка, відтворення, випробування (експериментування). Виходячи із цього, вважаємо, що сучасне найменування розглядуваної слідчої (розшукової) дії – «слідчий експеримент» – є доцільним для використання, а також таким, що логічно входить до сучасної системи слідчих (розшукових) дій.

Так, ст. 271 КПК України однією з форм контролю за вчиненням злочину як негласної слідчої (розшукової) дії визнано спеціальний слідчий експеримент, який відповідно до Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину (п. 1.12.4) [5].

Таким чином, у системі слідчих (розшукових) дій наявні слідчий експеримент як самостійна слідча (розшукова) дія (ст. 240 КПК України) і спеціальний слідчий експеримент як форма негласної слідчої (розшукової) дії – контроль за вчиненням злочину (п. 3 ч. 1 ст. 271 КПК України).

Суть слідчого експерименту полягає у відтворенні операцій, обстановки та інших обставин певної події шляхом виконання необхідних дослідницьких дій або випробувань, що фактично може здійснюватися в двох основних формах: а) проведення експерименту; б) перевірка показань на місці [2, с. 495].

Зважаючи на те, що під час проведення слідчого експерименту можуть бути перевірені й уточнені фактичні дані, одержані в результаті допиту, огляду, пред'явлення для впізнання й інших слідчих (розшукових) дій, а також подані учасниками кримінального провадження, змістом слідчого експерименту варто вважати відтворення обстановки й обставин події, перевірку показань на місці, проведення експериментальних дій.

Найчастіше слідчий експеримент проводиться для з'ясування:

- відповідності показань будь-якого учасника процесу реальній обстановці місця події;
- можливості бачити або чути будь-що за певних умов;

- можливості існування певного явища, об'єктивної можливості певної події;
- можливості здійснити ту або іншу дію;
- можливості виконати певні дії протягом заданого часу;
- як саме відбувалася певна подія;
- наявності або відсутності певних професійних навичок;
- механізму подій, що відбулися, та механізму слідоутворення;
- місцезнаходження та дислокації слідів злочину [6, с. 68].

Отже, слідчий експеримент має складний, комплексний характер, поєднує в собі риси низки інших слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події, пред'явлення для впізнання, допиту. Відповідно, повне та всебічне дослідження сутності слідчого експерименту неможливе без з'ясування його співвідношення із цими слідчими (розшуковими) діями.

Так, спільним для слідчого експерименту й огляду місця події є те, що ці обидві слідчі (розшукові) дії проводяться на місці, розташування та обстановка якого має значення для кримінального провадження, а також те, що під час їх проведення широко застосовується такий пізнавальний прийом, як спостереження. Відмінність між цими слідчими (розшуковими) діями проявляється як у підставах їх проведення, так і в процесуальному порядку. Так, якщо для проведення огляду місця події достатньо відомостей про те, що в певному місці відбулася певна подія, що має ознаки кримінального правопорушення, то підставами слідчого експерименту є достатні відомості, що вказують на необхідність перевірки й уточнення відомостей, що мають значення для кримінального провадження. При цьому якщо огляд місця події в невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, то слідчий експеримент – тільки після такого внесення. Очевидно, що саме цей факт є підставою для висновку про те, що слідчий експеримент відноситься до похідних слідчих (розшукових) дій [7, с. 251].

Спільним для слідчого експерименту та пред'явлення для впізнання є єдиний психологічний процес впізнання. Однак, як вказує О.Р. Ратінов, під час впізнання слідчий пред'являє заздалегідь підібрані ним об'єкти в обстановці, яку він вважає відповідною. Водночас під час слідчого експерименту особа, показання якої перевіряються, сама впізнає та вказує місце й відповідні об'єкти [8, с. 312]. Крім того, у багатьох випадках проведенню слідчого експерименту, як і пред'явлення для впізнання, передують допит особи.

Допит – слідча (розшукова) дія, змістом якої є отримання показань від особи, яка володіє даними, що мають значення для кримінального провадження. Під час проведення слідчого експерименту особа, яка бере в ньому участь (підозрюваний, потерпілий, свідок), також надає певні показання, однак на відміну від допиту поряд із показаннями під час слідчого експерименту відбувається також демонстрація певних позицій, рухів, дослідження місця, проведення певних експериментальних дій, що абсолютно не властиво допиту. Слідчий експеримент, як правило, проводиться після допиту з метою перевірки й уточнення відомостей, одержаних під час допиту. Крім того, навіть форми одержання показань під час допиту та слідчого експерименту є відмінними. Під час проведення слідчого експерименту показання особи подаються у формі вільної розповіді, а під час допиту вони можуть подаватися у формі «запитання-відповідь». Крім того, допит виступає обов'язковою слідчою (розшуковою) дією з участю потерпілого, свідка, підозрюваного, на відміну від слідчого експерименту, який проводиться із цими особами лише за необхідності, що встановлюється слідчим, прокурором.

Висновки. Варто зазначити, що слідчий експеримент як спосіб отримання доказів досить давно використовується в слідчій і судовій практиці, незважаючи на те, що найменування відповідної слідчої (розшукової) дії в кримінальному процесуальному законодавстві неодноразово змінювалося. Слідчий експеримент є слідчою (розшуковою) дією дослідного характеру, оскільки саме відтворення, досліди та випробування, що проводяться в його межах, і становлять його сутнісну природу, слугують специфічним засобом перевірки й одержання нових доказів у кримінальному провадженні. Перспективним напрямом кримінальної процесуальної та криміналістичної наук треба визнати вдосконалення наявних і розробку

нових положень кримінального процесуального закону, тактичних прийомів і методичних рекомендацій щодо проведення слідчого експерименту, спрямованих на підвищення якості й ефективності діяльності органів досудового розслідування, прокурора в частині збирання, перевірки й оцінки доказів у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Балицький Т.М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Т.М. Балицький. – Ірпінь, 2015. – 216 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред. : С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.
3. Чаплинська Ю.А. Слідчий експеримент (організаційний аспект) / Ю.А. Чаплинська // Криміналістичний вісник. – 2013. – № 1. – С. 43–48.
4. Комісарчук Ю.А. Підстави та процесуальний порядок проведення слідчого експерименту / Ю.А. Комісарчук, О.В. Ряшко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – Вип. 3. – С. 248–260.
5. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затверджена наказом від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.
6. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Особлива частина : [підручник] / В.М. Тертишник. – К. : Алерта, 2014. – 420 с.
7. Чаплинська Ю.А. Проблемні питання слідчого експерименту / Ю.А. Чаплинська // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 249–254.
8. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей / А.Р. Ратинов. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 352 с.

